

případá na mladistvé provinilce, zvláště v USA. V Japonsku vzrostla zločinnost mládeže podle údajů Bílé knihy (z roku 1963) z asi 100 tisíc trestných činů roku 1955 na 216 000 trestných činů roku 1961.

V roce 1963 bylo v NSR a západním Berlíně spácháno 24 400 sexuálních zločinů, zvláště na dětech. V NSR bylo roku 1964 registrováno 420 000 notorických alkoholiků. V Anglii se jejich počet odhadoval na půl miliónu, z toho bylo na 100 tisíc alkoholiků v konečném stadiu. V USA bylo podle úřední statistiky roku 1965 5 miliónů alkoholiků a ročně tam umíralo 10 tisíc lidí na důsledky alkoholismu.

Literatura

Rapport préliminaire sur la situation sociale dans le monde 1952 (UNESCO).
Report on the World Social Situation 1957 (UNESCO).
Report on the World Social Situation 1961 (UNESCO).
 J. de Castro: *Zeměpis hladu*, 1956.
World Illiteracy at Mid-Century 1957 (UNESCO).
 R. P. Dutt: *Bida Indie, Indie dnes*, 1949, str. 63–71.
 M. Harrington: *The Other America. Poverty in the U. S.*, 1962.
Labor Fact Book, 16, New York 1963.
 F. Katz: *Weltproblem Hunger*, 1956.
 W. Drogat: *Face à la faim*, 1961.
 R. Masseyef: *La faim*, 1956.
 W. Vogt: *La faim du monde*, 1950.
 O. Rühle: *Brot für sechs Milliarden*, 1964.
 Faits et chiffres: Statistiques internationales relatives à l'éducation, à culture et à l'information, 1960 (UNESCO).

Karel Dražan

Venkovské obce a venkovské obyvatelstvo v Německé spolkové republice

Studium vývojových tendencí v uspořádání venkovského prostoru v hospodářsky vyspělých zemích západní Evropy je jedním z nezbytných předpokladů pro pochopení tohoto procesu i v našich podmínkách. Umožní nám najít některé společné rysy tohoto procesu, odhadnout lépe jeho další vývoj a snáze se orientovat při hledání

vlastního postupu, odpovídajícího odlišným sociálně ekonomickým podmínkám naší země. Přinášíme dnes několik poznatků o vývoji venkovských obcí a venkovského obyvatelstva v Německé spolkové republice.

VÝVOJ VENKOVSKÉHO OBYVATELSTVA NSR V POSLEDNÍCH LETECH

Do obcí venkovského typu se v NSR započítávají obce do 5 000 obyvatel.¹ Žije v nich v současné době třetina obyvatelstva země (v ČSSR téměř dvě třetiny). V obcích do 2 000 obyvatel, které mají i v NSR dosud výrazně venkovský charakter, žije nyní pouze asi pětina obyvatel (v ČSSR žijí v této skupině obcí přibližně dvě pětiny obyvatelstva).

Tabulka 1

Podíl venkovských obcí na celkovém počtu obyvatel NSR v %

Rok	Velikostní skupina obcí		Venkovské obce celkem
	do 2000 obyvatel	2000 až 5000 obyvatel	
1871	63,5	13,6	77,1
1939	29,4	11,4	40,8
1962	22,5	12,5	35,—

Tomuto výraznému poklesu relativní váhy venkovských obcí není adekvátní vývoj absolutního počtu obyvatelstva na venkově. Uvnitř venkovských obcí dochází k vnitřní polarizaci. Nejmenší obce do 2 000–3 000 obyvatel stagnují, přičemž část jejich přirozeného přírůstku získávají větší venkovské obce od 3 000 do 5 000 obyvatel a zbytek pak migruje do měst.

Tabulka 2

Změny v počtu obyvatelstva venkovských obcí v období let 1950–1965

	Rok	Venkovské obce					Venkovské obce celkem
		do 500 obyvatel	500 až 1000 obyvatel	1000 až 2000 obyvatel	2000 až 3000 obyvatel	3000 až 5000 obyvatel	
Absolutní počet obyvatelstva	1950	2904,7	4927	5933,9	3008,5	3485,3	20 259,4
	1960	3095,0	4184,7	4974,0	2879,7	3617,6	18 750,9
	1965	3005,0	4106,1	5269,4	3088,6	4081,4	19 550,4
Podíl na celkovém počtu obyvatelstva v %	1950	6,1	10,6	12,7	6,3	7,3	42,5
	1960	5,9	8,0	9,5	5,5	6,9	35,8
	1965	5,1	7,0	8,9	5,2	6,9	33,1

Pramen: Statistisches Jahrbuch der Bundesrepublik Deutschland, 1966.

¹ Počet vesnic v NSR je odhádován na cca 15 000 až 20 000. Jejich přesný počet nelze stanovit. Statistiky jsou sledovány pouze obce, které představují administrativně správní a nikoliv sídlištní jednotky.

Ve venkovských oblastech existuje uvnitř jedné obce často několik osad, vyskytují se však i případy, kdy je stavebně souvislý komplex rozdělen do dvou obcí.

SNÍŽOVÁNÍ POČTU PRACOVNÍCH SIL V ZEMĚDĚLSTVÍ A JEHO VLIV NA STRUKTURU VENKOVSKÉHO OBYVATELSTVA

Hospodářský rozvoj země a technický a provozně ekonomický pokrok v zemědělství, které probíhají v tvrdých konkurenčních podmínkách, při nichž je zemědělství vystaveno silnému tlaku v důsledku disparity cen průmyslových a zemědělských výrobků, vedou ke snižování počtu aktivního zemědělského obyvatelstva. Pro tento vývoj je charakteristické jednak snižování celkového počtu zemědělských podniků, jednak úbytek pracovních sil. Počet zemědělských podniků s výměrou nad 0,5 ha se od r. 1950 do r. 1965 snížil z přibližně dvou milionů na cca jeden a půl miliónu, tj. o celou čtvrtinu. Výrazný pokles zaznamenal rovněž vývoj pracovních sil v zemědělství, jak vyplývá z tabulky 3.

Tabulka 3

Vývoj počtu pracovních sil v západoněmeckém zemědělství

Rok sčítání	Pracovní síly v zemědělství v 1000 osob		
	Rodinní příslušníci		Námezd. pracovní síly stálé
	Trvale pracující	Vypomá- hající	
1949	4469,7	1103,6	996,0
1960	3137,5	1238,3	314,4
1965	2338,0	948,3	232,4
Index 1965/1949	52	86	23

Pramen: Statistisches Jahrbuch der Bundesrepublik Deutschland.

Poznámka: Pro hospodářský vývoj země je však významné, že tento proces probíhal při současném vzestupu zemědělské produkce. Úbytek pracovních sil se podařilo nahradit mechanizací prací a racionalizací zemědělského provozu. Zemědělství NSR se v poválečném období stalo postupně nejlépe mechanizovaným a nejracionalněji vedeným ze všech zemí Evropského hospodářského společenství. Za výrazný úspěch je nutno pokládat, že tuzemská potřeba potravin je v NSR v současné době kryta již ze 78 % z vlastních zdrojů.

Racionalizace zemědělství se odráží i v podílu zemědělských rodin na celkovém počtu obyvatelstva. Skutečnost, že jeden pracovník v moderně vedeném a technicky dobře vybaveném zemědělství může vyrobit mnohonásobně větší množství potravin než v minulosti, umožňuje při biologicky omezeném růstu spotřeby na jednoho obyvatele výrazné snižování relativní váhy zemědělského obyvatelstva.

CHARAKTERISTICKÉ RYSY SOCIÁLNĚ EKONOMICKÉ SKLADBY VENKOVSKÉHO OBYVATELSTVA VE VZTAHU K ZEMĚDĚLSTVÍ

Hospodářský rozvoj výrazně ovlivnil i v Německé spolkové republice strukturu obyvatelstva venkovských obcí. Je z ní patrná pře-

vaha nezemědělského obyvatelstva. Podstatnou složku venkovských obcí tvoří tzv. „s venkovem spojené obyvatelstvo“, kam patří rodiny, kde je zemědělství vedlejším nebo doplňkovým zdrojem důchodů, domácnosti zemědělských dělníků a svobodní zemědělští dělníci. Rodiny zemědělců, kde zemědělství je hlavním zdrojem obživy (Vollerwerbsbetriebe) jsou v menšině. V obráceném poměru jsou k sobě tyto skupiny pokud jde o obhospodařování zemědělského půdního fondu.

Tabulka 4

Vývoj podílu zemědělského obyvatelstva na celkovém počtu obyvatelstva v Německé spolkové republice

Rok	Ú z o m í	Podíl v %
1800	celé Německo	75
1850	celé Německo	60
1882	celé Německo	39,9
1907	celé Německo	27,0
1933	celé Německo	20,8
1939	Něm. spolková rep.	17,7
1950	Něm. spolková rep.	14,7
1960	Něm. spolková rep.	13,0

Pramen: Dr. Peter v. Blanckenburg, Einführung in die Agrarsoziologie.

PROHLUBOVÁNÍ OBLASTNÍCH ROZDÍLŮ V NSR A JEHO SOUVISLOST S RACIONA- LIZACÍ ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBY

Poválečná racionalizace zemědělství a s ní spojený pokles potřeby pracovních sil mají podstatný vliv na růst dojížďky venkovského obyvatelstva za prací, na prohlubování oblastních rozdílů a na migraci venkovského obyvatelstva.

Zatímco v r. 1950 dojíždělo za prací mimo obec bydlíště 3,2 miliónů lidí, vzrostl tento počet do r. 1960 na 5,5 miliónů, tj. o 70 %. Vysoký podíl dojížďky do zaměstnání vykazují venkovské obce. Na celkovém počtu 4,2 miliónů „dojížďkových domácností“ (Pendlerhaushalte) participovaly v r. 1960 venkovské obce do 2000 obyvatel 38 % a obce s 2000 až 5000 obyvatel dalšími 21 %. Narůstající podíl dojížďky má značný vliv na sociálně ekonomickou skladbu obyvatelstva, vede k těsnějšímu propojení města s venkovem a k přenašení městských prvků do venkovského prostředí. V některých obcích, zejména v příměstských oblastech a v blízkosti průmyslových aglomerací, se již zcela změnil původní ráz obcí, které se přeměnily v „obytné obce“, kde podíl zemědělského obyvatelstva je velmi nízký a v demografické struktuře i ve skladbě stavebního fondu výrazně převládá funkce bydlení nezemědělského obyvatelstva.

Cílem pokračujícího „zlepšování agrární struktury“ a ozdravení zemědělství je připravit západoněmecké zemědělství na úspěšnou soutěž v rámci Evropského hospodářského společenství po vytvoření jednotného trhu zemědělskými výrobky. Dalším úkolem je zvýšit důchody tzv. životaschopných zeměděl-

ských podniků na úroveň dosahovanou v ostatních odvětvích (zatím jsou v zemědělství při delší pracovní době a horších pracovních podmínkách příjmy asi o $\frac{1}{3}$ nižší než činí průměr ostatních odvětví).

Současně se měly zlepšit celkové životní podmínky venkovského obyvatelstva na úroveň srovnatelnou s podmínkami ve městě. Ukázalo se však, že právě pro tento třetí úkol je nastoupená cesta sama o sobě nejvíce problematická. Ve svých důsledcích totiž vede k prohlubování existujících rozdílů v hospodářské úrovni jednotlivých oblastí.

Zemědělské rodiny, které se staly přespolečnými a musely zemědělství opustit, nemohou často v rodné obci nebo její blízkosti najít vhodné a přiměřené zaměstnání a zdroj obživy, což platí zejména o tzv. zemědělských

problémových územích. Proto se stupňuje migrace zemědělského obyvatelstva, která zvláště v některých hospodářsky málo vyvinutých oblastech dosahuje již kritického stupně. Odchod části zemědělského obyvatelstva a s ním spojené zmenšení hustoty osídlení a velikosti některých obcí vyvolává pak řetězovou reakci tím, že vede i k migraci jiných složek venkovského obyvatelstva, řemeslníků a živnostníků, kteří se nemohou v těchto oblastech dále udržet a postupně je rovněž opouštějí. Většina těchto přesunů pak směřuje do předložených průmyslových aglomerací (Ballungsgebiete), čímž se jen dále zhoršují i jinak složité územně technické podmínky v těchto překrvených lokalitách.

Tento proces vede k prohloubení existující polarizace, v níž krystalizují dva protikladné

Tabulka 5

Struktura obyvatelstva venkovských obcí v NSR v r. 1960

	Počet závodů (repektisve domácností)	Osoby v tisících	% z venkovského obyvatelstva	% obhospodař. zemědělské půdy
— Zemědělské obyvatelstvo (rodiny zemědělců, kde je ze- mědělství hlavním zdrojem příjmu)	572 000	2 290	12	76
— S venkovem spojené obyva- telstvo (zemědělské rodiny, kde ze- mědělství je vedlejším nebo doplňkovým zdrojem obživy — výměra zem. půdy jedné domácnosti je větší než 0,5 ha)	780 000	3 100	19,5	16
— domácnosti zemědělských dělníků	100 000	400		
— svobodní zemědělští dělníci	—	210		
— Na venkově bydlící obyva- telstvo	2 500 000	10 000	68,5	8
— Jiné na venkově bydlící oby- vatelstvo	100 000	3 000		
19 000 = 35,6 % celkového počtu obyvatel				

Pramen: Konrad Mayer, Ordnung im ländlichen Raum

Poznámka: V NSR je přibližně 1,5 miliónu zemědělských podniků s výměrou nad 0,5 ha. Mezi zemědělské podniky nazývané také životaschopné „rodinné podniky“ (Familienbetriebe) jsou však započítávány jen zemědělské podniky s výměrou 10–100 ha zemědělské půdy, kterých bylo v r. 1965

přibližně 440 tisíc, velké podniky nad 100 ha a jen část malých podniků (zejména specializovaných zelinářských, ovocnářských aj.) s výměrou 2–10 ha, kterých bylo v roce 1965 asi 611 tisíc. Kritériem je rovněž roční čistý důchod podniku.

extrémy, jejichž další rozšiřování není z hospodářských a sociálních hledisek žádoucí: na jedné straně překrvené oblasti s nezdravými životními a pracovními podmínkami, a proti nim zaostávající problémová zemědělská území. Že jde o záležitost velmi závažnou, o tom svědčí tyto údaje:

Oblasti překrvení (Ballungsgebiete):

13 % státního území NSR

43 % obyvatelstva státu

716 obyvatel na 1 km²

Zemědělská problémová území:

40 % státního území NSR

15 % obyvatel státu

80 obyvatel na 1 km²

Odliv obyvatelstva z venkovských obcí zemědělských problémových území snižuje rovněž úroveň příjmů těchto obcí. To pak výrazně omezuje možnost jejich vybavení technickým a občanským zařízením. Vylidnění určitých oblastí a obcí vede rovněž ke zhoršení úrovně společenského prostředí.

Změny v agrární struktuře jsou spojeny s hospodářsko-územními a stavebními zásahy, které výrazně mění dosavadní prostorové utváření krajiny a stavebního fondu venkovských obcí. Z hlediska rozmístění venkovského obyvatelstva má největší význam tzv. „vysídlování rozvojeschopných zemědělských rodinných podniků“ z vesnice. Většina (v průměru asi 80 %) těchto vysídlených dvorců (Aussiedlungshöfe) je budována uprostřed vydělených pozemků ve volné krajině mimo dosavadní zastavěnou část obce. Tato forma výstavby má z hlediska přestavby vesnice nesporně příznivý vliv na zlepšení hygienických podmínek a dopravních poměrů. Umožňuje také jasnější členění funkčních ploch venkovských obcí a jejich velkorysejší přestavbu. Nelze pominout ani značné provozní úspory vyplývající ze snížení výrobních nákladů v důsledku minimalizace dopravní vzdálenosti mezi polnostmi a farmou.

Výstavba nových usedlostí převážně ve formě dvorců vysídlených do volné krajiny vede však k prostorovému oddělení a tím také k určité izolaci značné části aktivního zemědělského obyvatelstva. To má ovšem řadu nepříznivých důsledků. Kromě podstatně vyšších stavebních nákladů je tato forma výstavby spojena s horšími podmínkami dostupnosti občanského vybavení a nezemědělských pracovních příležitostí. Vznikají i nežádoucí společenské důsledky, jako je pocit osamocení, ztížené podmínky sousedské výpomoci při onemocnění, úrazech apod.

Souhrn

Charakteristickým rysem poválečného vývoje venkovského osídlení v Německé spolkové republice je nepřetržitý pokles relativního podílu venkovských obcí na celkovém počtu obyvatelstva země. Jeho příčinou je mírný pokles absolutního počtu obyvatelstva venkovských obcí do 5000 obyvatel o 3,5 % při celkovém vzestupu obyvatelstva NSR o cca 24 % (za období let 1950—1965).

Příznačná je vnitřní polarizace venkovských obcí. Dochází při ní ke stagnaci nebo poklesu počtu obyvatelstva žijícího v obcích do 3000 obyvatel, zatímco počet obyvatelstva obcí od 3000 do 5000 obyvatel (většinou jde již o malá venkovská městečka) má vzestupnou tendenci.

V souvislosti s racionalizací zemědělství se mění struktura venkovského obyvatelstva. V jeho skladbě je obyvatelstvo závislé na zemědělství v menšině. Část nezemědělského obyvatelstva si přitom zachovává sepětí s venkovem a zemědělstvím tím, že obhospodařuje menší výměru zemědělské půdy jako zdroj vedlejších nebo doplňkových příjmů.

Většina rodin, které v důsledku konkurenčního boje v podmínkách kapitalistického zemědělství musely zemědělství opustit (ročně je ze zemědělství „vytlačeno“ v průměru na 30 000 rodin), z vesnice zatím neodchází. Po odprodeji nebo propachtování polností své usedlosti hledají zdroj obživy v průmyslových a řemeslných podnicích nebo ve službách. Zůstávají bydlet v rodné obci a dojíždějí za prací, nejčastěji do blízkých měst. Je z toho patrné, že pokles počtu pracovních sil v zemědělství není bezprostředně doprovázen ekvivalentními změnami v počtu venkovského obyvatelstva. Venkovské obyvatelstvo projevuje z tohoto hlediska značnou setrvačnost, podmíněnou vlastnictvím domku nebo usedlosti v rodné obci, přátelskými a příbuzenskými vztahy, sepětím s daným prostředím apod.

Věšší úbytky obyvatelstva stěhováním jsou patrné v odlehlejších a hospodářsky málo rozvinutých oblastech. Z těchto území, kde nemohou ze zemědělství vytlačené rodiny najít v dostupné vzdálenosti vhodný náhradní zdroj obživy, migruje část (zejména mládež) obyvatelstva do měst a průmyslových aglomerací. Tím se prohlubuje existující polarita ve stupni hospodářského rozvoje jednotlivých částí země, při níž se stupňuje rozpor mezi průmyslovými aglomeracemi a zemědělskými problémovými oblastmi.

Uvedené údaje potvrzují, že uspořádání venkovského prostoru a vytvoření srovnatelných podmínek životního prostředí mezi městem a venkovem je komplexním problémem. Rozvoj zemědělské výroby je sice nejpodstatnější částí tohoto procesu, avšak sám o sobě nemůže tento problém vyřešit. Toho jsou si vědomi i urbanisté v NSR a proto hledají i jiné formy pro dosažení žádoucího výsledku. Jde zejména o výstavbu střediskových obcí jako krystalizačních jader venkovských mikrooblastí, o podporu rozvoje průmyslové a řemeslné výroby na venkově a o rozvoj rekreační funkce venkovských obcí.

Problému zmírnění disparit mezi úrovní rozvoje jednotlivých oblastí věnují od r. 1959 stále větší úsilí i spolková vláda a vlády jednotlivých zemí. Nejpозoruhodnějším opatřením je vývojový program pro střediskové obce rozvojových území. Tento program byl postupně rozšířen na 64 rozvojových obcí, v nichž je ekonomickými stimuly podporován rozvoj průmyslu, řemesel a jiných živností.¹

A. Slepíčka

¹ Podrobněji viz výzkumný úkol „Inž. arch. V. Matoušek: Hlavní směry přestavby osídlení

v evropských zemích a jejich srovnání se zásadami přestavby sídlištní sítě ČSSR“, VÚVA 1967.